

**ІСТОРІЯ МІСТ
І СІЛ УКРАЇНИ:
ІСТОРИКО-
ТЕОРЕТИЧНІ
ПРОБЛЕМИ
ВИВЧЕННЯ**

СОЦІАЛЬНИЙ СПЕКТР КОРОЛІВСЬКИХ СІЛ САМБІРСЬКОГО ПІДГІР'Я У XV – XVIII ст. (НА ПРИКЛАДІ СЕЛА ЛІТИНЯ)

Стаття присвячена соціальному середовищу королівських сіл Самбірського Підгір'я XV – XVIII ст., на теренах якого розкинулися столові маєтки короля, об'єднані в єдиний територіально-господарський комплекс під назвою Самбірська економія. Предметом аналізу обрано соціальні категорії населення села Літиня Дублянського ключа економії: шляхта, кметі, загородники, священники, корчмарі, мельники, вибранці тощо.

Ключові слова: Літиня, Самбірська економія, соціальні групи, шляхта, кметі, загородники, священники, корчмарі, мельники, вибранці.

Соціальна історія на сьогодні є одним із найбільш поширених напрямків наукових історичних досліджень. Нова постмодерна парадигма студіювання історії закликає до вивчення не лише соціальних контекстів історичних подій чи есенційної минувшини великих соціальних стратив, а й пропонує розглядати проблеми соціальної історії на мікрорівні, зокрема й краєзнавчому. Відтак усе більшого значення набувають дослідження, наприклад, дрібних соціальних груп і прошарків у складі значних соціальних середовищ, зокрема й селянського. У цьому річизці актуальним видається вивчення соціального спектру мешканців королівських сіл Самбірщини у Пізньому Середньовіччі та Ранньомодерну епоху. Особливість соціального середовища королівських сіл полягає в тому, що з огляду на свою належність польському королю селяни не зазнали кріпацтва й зумовленої ним значної соціальної уніфікації, довго зберігаючи певне соціальне розмаїття. Вибір села Літиня як об'єкту дослідження детермінується: а) можливістю більш “акумульовано”, деталізовано, а отже й об'єктивніше проаналізувати предмет дослідження; б) наявністю в автора значного комплексу джерел, пов'язаних з історією цього поселення; в) відсутністю в краєзнавчій історіографії значних досліджень історії Літині. Щоправда, українська та польська історіографії можуть похвалитися певними здобутками щодо висвітлення соціальних процесів у галицьких селах, зокрема й підгірських. Маємо на увазі праці В. Інкіна, В. Пірка, І. Смутка, М. Горна, Р. Рибарського та інших учених [1].

Історія села Літиня сягає давньоруської доби. За переказами, його заснували у XIII ст. мешканці сусідніх сіл, передовсім Грушова, які улітку на теренах, де пізніше виникло поселення, випасали

худобу [2]. Водночас археологічні дані свідчать про існування на теренах Літині давньоруського поселення XI – XIII ст. [3]. Перша письмова згадка про село датується 5 жовтня 1415 р. Саме тоді король Владислав II Ягайло надав дрогобицькому судді Філу з Літині та його братові Мешу документ, який підтверджував їхнє шляхетство [4]. Щоправда, польський дослідник Л. Виростек ще у 1930-х рр. писав про надання 1388 року сіл Літиня і Вороблевиці Дрогобицького повіту та Гілов поблизу Львова доводцеві Галича Бенедиктові і його братам Степанові та Андрієві [5]. Однак наразі є підстави сумніватися у тому, що документ цього надання дійшов до наших днів.

Початково село було приватновласницьким: у XV – першій половині XVI ст. воно належало шляхетській родині Літинських гербу Сас. Однак, протягом 1531 – 1554 рр. воно потрапило до складу королівських коронних маєтків – Дрогобицького староства, а наприкінці XVI – початку XVII ст. – королівських столових маєтків у Самбірській економії (Дублянський ключ).

Окреслюючи соціальне “обличчя села”, розглянемо правове та майнове становище основних соціальних груп, що населяли Літиню: шляхта, кметі і загородники, війти, попи (священники) і поповичі, корчмарі, мельники, вибранці-солтиси.

Зем'яни Літинські уперше згадуються як дідичі Літині на початку XV ст. (Філ з Літині – 1415 р.). У “Актах гродських і земських” зафіксовані такі представники роду Літинських: Дробіш (Drobysch de Lethnya) під 1442 р., Олешко (Olechno de Lethin, Oleskonem de Lithnya, Oleskonem de Lethnya, Olesko de Lethynya, Oleskonem de Luthnya, Olesko Lethinszky) – 1457 і 1465 – 1467 рр., Лук'ян і Михалко (Lukyan et Michaelem de Luthnya) – 1466 р., Андрій (Andree

de Lethyna, Andree de Lethynya, Andreas Lethynsky, Andreas de Lethyna, Andream de Lethynya) – 1471 і 1474–1475 pp., Степан (Stepan de Lyethyna) – 1492 p., Климко (Climko de Lyethyna) – 1500 p. [6].

Ймовірно, Літинські володіли певним документом, який засвідчував їхнє право власності на село. До цієї думки підштовхує згадка в “Актах...” про позов 1457 р. шляхетного Олешка з Літині проти Івана з Браткович щодо документу (literagum), який опинився у львівського шевця Петра і стосується “його (Олешка. – Авт.) села Літиня” (habuit super villam ipsius Lethin) [7]. Удруге наявність таких документів зафіксовано люстраторами Любачівського староства Белзької землі у 1564 – 1565 pp., які констатували, що дідичі Літинські на свої спадкові села Літиня, Тинів і Селище у Дрогобицькому повіті “здавна мають надані від князів привілеї, підтвердженні славної пам’яті польськими королями” [8]. Утретє згадка про них зринула під час судової справи у зв’язку з пограбуванням депозитарія майна Адама Літинського у 1632 р. Його дружина Федорія та донька Анна стверджували про викрадення, зокрема, привілеїв від руських князів Данила та Лева (“Przywileie starozytne od xiążąt ruskich to iest Daniła u Leona”), польських королів Ягайла, Владислава, Сигізмунда Августа [9]. З огляду на відсутність тексту цих привілеїв не можна вести мову про їх автентичність. Проте припускаємо, що Літинські, як і чимало їхніх сучасників – руських зем’ян, намагаючись забезпечити себе від можливої втрати маєтків в умовах інкорпорації Галицької Русі до Корони Польської, вдалися до фабрикації таких документів ще в першій половині XV ст. Ці псевдопривілеї від руських князів їм вдавалося підтверджувати у польських королів, а відтак юридично закріплювати “старожитнє” право власності на свої поселення.

Літинські, напевно, володіли лише частиною села. Інша частина Літині, припускаємо, належала королеві. 5 березня 1441 р. король Владислав III записав у селах Літиня і Грушова 150 марок (гривень) своєму родичу Георгієві (Юркові) Риботицькому [10]. Останній у грудні 1443 р. продав (мабуть, не без згоди короля) свою частку в цих селах братові Олександрові Риботицькому з Губич вже за 450 гривень [11]. Таким чином, Літиня опинилася у власності двох шляхетських родин – Літинських і Риботицьких-Губицьких, які, очевидно, між собою не ладнали й час од часу встрявали у конфлікти. Так, у 1465 – 1475 pp. Олешко Літинський з братом Лук’яном і

Михалком провадили гострий судовий процес із згаданим Олександром Губицьким, спочатку як відповідачі у справі про напад і грабунок, пізніше як позивачі Олександра щодо вбивства трьох родичів: свого батька Стецька, дядька Дробиша і стриєчного брата Михайла [12].

Згідно з реєстром шляхетських маєтностей 1508 р., власником Літині був Юрій Літинський (Jurgi Lyetynski de bonis suis ville Lyetnya), а Губицькі (Георгій і Бартоломій) згадуються лише як дідичі Губич і Грушової [13]. Проте у пізніших документах Губицькі знову фігурують як власники Літині. 24 червня 1531 р. король Сигізмунд I через дрогобицького старосту Яна Кам’яноцького викупив у Баля Бартоломія і Георгія Губицьких їх частки у селах Літиня та Грушова. За цим документом літинській і грушівській громадам було надано німецьке право, “оскільки в німецькому праві в тих зем’ян вищеописаних перебували” [14]. Цим же привілеєм ліквідовується панський фільварок й визначалися нові селянські повинності (згодом привілеїв підтвердили королі Стефан Баторій 31.05.1578 р., Сигізмунд III 6.04.1604 р., Владислав IV 6.10.1634 р., Ян Казимир 20 серпня 1653 р.) [15].

Тож відтоді частина Літині відійшла до Дрогобицького староства. Остаточо село стало коронним у 1554 р. 4 лютого того року Люблінський сейм затвердив обмін селами між королем Сигізмундом II Августом і Климентом Літинським – останній, віддаючи королеві Літиню, отримував Грушів і Кровичі в Любачівському старостві [16]. Звісно, це не означало, що Літинські втратили Літиню цілковито – вони продовжували володіти деякими земельними угіддями в Літині, Тинові, Селищі (станом на 1560 р.) [17]. Пізніше Літинські (друга половина XVII – XVIII ст.) виступають як місцеві попи-священники.

Окреслюючи становище кметів-хлібників, які власне склали літинську громаду (інші категорії мешканців села до громади не належали), зауважимо, що до 1531 – 1554 pp. вони (разом із загородниками), знаходилися у власності шляхти і, крім натуральних й грошових датків, відпрацьовували панщину в місцевому фільварку Губицьких (про існування фільварку в маєтностях Літинських наразі даних немає). Власники села могли їх продати, обміняти, заставити тощо. Відомо, що 9 квітня 1521 р. Юрко Літинський заставив Стефану Городиському 4-х кметів (Філь, Федір, Курило, Сень) у с. Літиня за 31 марк [18]. Він повернув борг “державцеві Літині” С. Городиському, але

незабаром знову змушений був позичити 31 марку у свого родича Климка Літинського, якому знову заставив 4-х кметів: Зенька, Мишка, Курила та Федора [19]. Повернувши Климкові 20 з 31 марки, Юрко Літинський записав позикодавцю одного кметя на ім'я Мишець Филович [20].

Після переходу Літині до Дрогобицького староства фільварок було ліквідовано, а його землі розподілені між кметями [21]. Звісно ж, селяни не стали власниками землі. Вище право власності на землі королівських селян належало королеві. Селянське право на землю не було гарантоване жодними законами. Заперечення діничного права королівських селян на землю декларувалося загальнопольським законодавством XVI ст. [22].

Згідно з привілеєм 1531 р., кметі мали сплачувати з кожного лану і “з кожного року по дві гривні і по грошей двадцять чотири: з півлану – гривня і грошей дванадцять, з чверті – тридцять грошей, з півчверті – п'ятнадцять грошей. [...] Теж будуть повинні всі посполиті з тих ... ланів давати дванадцять колод вівса ... і по одній курці кожен зі свого хліба. Теж раз у рік Його Кор. М-ть ... відпускає з роботи всякої для млина, який будуть повинні збудувати, язї ставити, оправити в Літині. Теж Його Кор. М-ть захоче собі [зобов'язує селян на] повіз до Львова, до Городка, до Самбора, до Дрогобича, коли Його Кор. М-ть буде в землі Руській зі своїм двором і своєю персоною...” [23]. Слід наголосити, що 12 колод вівса сплачувалися з усіх 30-ти грушівських і літинських ланів, тобто приблизно 0,4 колоди з лану (дещо більше трьох відер-осьмачок). Отже на 11 ланів села Літиня припадало 4 колоди і 3 осьмачки. Схожі повинності розписані і в люстрації 1570 р., відповідно до якої село загалом сплачувало 76 зл. 2 гр. чиншу. Щоправда, замість 4 колод і 3 осьмачок тепер сплачували 7 колод (дрогобицької міри) вівса, а також яйця – 24 з лану на рік [24].

Однак привілей не рятував від зростання повинностей. З часом вони збільшувалися, додавалися нові. Наприклад, з часу люстрації 1570 р. (очевидно, протягом кінця XVI – XVII ст.) зріс розмір чиншу з лану від 4 до 24 зл. Першу спробу накласти такий високий чинш здійснив дрогибицький підстароста, державець Літині Ян Лігеца у 1627 – 1628 рр. Подібно діяв й інший державець Дрогобицького староства Ісаак Нахманович, який вимагав від підданих 30 зл. з лану [25]. Попри протести літинців, зокрема й шляхом звернення до короля, їм, вочевидь, не вдалося відстояти давній (засвідчений привілеєм 1531 і люстрацією

1570 р.) розмір чиншу. Як свідчить інвентар Самбірської економії 1686 р., літинські кметі з кожного лану платили уже 24 зл., колоду вівса (дрогобицької міри) або 8 півмірків, а також ще й 1 гуску, 4 курки, 4 каплуни, 2 копи (24 шт.) яєць. З освоєних пастівників селяни додатково давали 25 каплунів, а також із десяти загород сплачували по 12 грошей (4 зл.). Крім того, громада сплачувала такі податки: загатне (за користування пасовиськом Загатне) – 3 зл., гайдучне – 12 зл. [26], а також поголовне – станом на 1674 р. його розмір становив 17 зл. [27]. 1673 року сеймом було встановлено “податок шеляговий” на вироблення пива та горілки – 1 шеляг з трьох грошей. Проте на той час у сплюндрованій після минулорічного татарського нашествия Літині вийт Кость Юрив від “першого дня серпня до останнього дня жовтня” зібрав лише 10 грошей цього податку [28].

У той час, проте, з'явилися й нові привілеї. 9 листопада 1669 р. король Міхал Вишневецький, спираючись на існуючий в Літині та Грушовій “давній звичай”, надав дозвіл селянам “самим на весілля і празники пиво робити і горілку палити, бидло гнати і продавати”. Крім того, дозволялося на празники “постороннім людям, що з пивом і горілкою приходять”, відповідно до звичаю вільно продавати напої [29] (це дещо підривало пропінаційні права місцевої корчми). 28 червня 1678 р. король Ян III підтвердив ці привілеї, окресливши право підданих в Літині виробляти пиво і горілку для домашніх потреб двічі на рік (на два празники) [30]. Люстрація ж 1686 р. уже не згадувала про “посторонніх людей”, засвідчивши тільки вільність варити пиво і палити горілку на два празники. Однак, дбаючи про доходи орендованої корчми, королівські чиновники занотували й певне обмеження: “А чого б з пива або горілки не випили під час празників до третього дня, то корчмареві вільно забирати буде четвертого дня всі напої” [31].

В інвентарях Самбірської економії 1760 і 1768 рр. також згадуються ці повинності і привілеї, але стосовно перших наводяться уточнення з вказівками грошового еквіваленту. Відомо, що на той час село мало 11 ланів загосподареної землі, тобто 44 чверті, з них 37 громадських (9 з чвертю ланів). З кожного лану кметі повинні були платити 24 зл., тож із громадських 37 чвертей сплачувалося 222 зл., 74 півмірків вівса (половину з них натурою віддавали до “магазину Самбірського”, другу половину грішми – 74 зл.). За гуску сплачували по 20 гр. (з 37 чвертей – 9 ½

гусей або 6 зл. 5 гр.), за каплунів – по 15 гр. (всього 10 зл. 15 гр), за курей по 7,5 гр. (всього 9 зл. 7,5 гр), за яйця – в сумі 12 зл. 10 гр. [32]. Згадуються і плати від виборних війта і присяжного (елекціональне) – 10 зл. у 1760 р. і 18 зл. у 1768 р. Інвентар 1768 р. говорить про сплату селянами ще й такого податку, як гіберна (без вказівки її розміру), а також розкриває зростання підводної повинності. Якщо раніше літинці її виконували тільки тоді, коли в Руському воєводстві перебував король зі своїм двором, то тепер селяни “до жуп обліковані” і на підводи “в потребі фільварку Дублянського” з’являтися мають [33]. На той час кметі і загородники платили щорічний чинш 420 зл., 22 ½ гр. [34].

Доцільного наголосити, що зростання різноманітних податків лише на перший погляд було вкрай обтяжливим. Як писав В. Інкін, номінальні розміри грошових виплат до самбірського замку зростали повільно і впродовж XVII ст. збільшилися удвічі-тричі, реальна ж вартість на томість зменшилася, оскільки злотий за цей час знецінився у 8 разів [35]. Проте у разі одноментного і різкого (у декілька разів) збільшення повинностей і податків, літинська громада, часто разом із грушівською, вдавалася до захисту своїх прав шляхом судових позовів.

Попри це, потреба сплачувати податки на зрок гіберни, штовхала громади, у тому числі й літинську, до позик. Щоправда причинами грошових позик часто були й громадські перепої або значні видатки на судові процеси. Відомо, що громада с. Літиня у 1741 р. заборгувала різним кредиторам 5260 зл., а окремі літинські кметі-хлібники – 1652 зл. 15 гр. [36]. Звісно, цей борг був удвічі меншим, ніж у грушівської громади, але значно більшим порівняно з селами Дубляни, Брониця, Пруси. Літиня ж, очевидно, була міцним і заможним господарським осередком, що давало громаді змогу поступово зменшувати заборгованість. Уже на 1746 р. її борг зменшився до 3500 зл. [37].

Намагаючись уникнути зайвих повинностей і податків, селяни нерідко вдавалися до хитрощів. Зокрема, освоюючи нові або раніше занепалі землі, літинці представляли їх ревізорам як пустки. Зауважимо, що подібні процеси, як наголошував польський дослідник А. Станчак, охопили чимало сіл в різних економіях. Однак правда все ж спливала на поверхню. Комісари, які перевіряли добра в економіях, часто не знаходили жодної пустої волоки в селах, де інвентар такі фіксував. Зокрема, адміністратор Самбірської

економії А. Веренко, відвідавши 1743 р. Літиню, виявив, що половина ґрунтів, поданих в інвентарях як пусті, була засіяна [38].

Певне уявлення про чисельність кметів і загородників у Літині дають люстрація 1570 р., поборовий реєстр 1589 р., ревізія Перемишльської землі 1692 р. та інвентар Самбірської економії 1768 р. Перша з них вказує, що в селі господарювало 35 кметів, які разом чинили чинш 50 зл. 14 гр. (грошами, курми, яйцями, вівсом). Крім них, “два чоловіки” освоїли “нові поля”, з яких сплачували 8 зл. На той час в селі було 4 загородники, кожен з яких платив по 12 гр. (всього – 1 зл., 18 гр.) [39]. У 1589 р., попри чотирьох загородників, згадується ще й один “бідняк” (можливо, халупник) [40]. На 1692 р. у Літині існувало 54 кметевих господарств, які належали 62 кметям. У 34-х господарствах розмір землі сягав одного прута, в 20-ти – півпрута. Шість загонів землі тоді належало десяти загородникам [41]. У 1768 р. в селі працювали 153 кметя та 6 господарів з Тинова, що займали літинські ґрунти. Більшість з них мали 4-6 загонів. Деякі селяни (Микола Рудний, Микола Кашубін) володіли 16, а Данило Боднар – 18 загонами. Усі мешканці Літині (без корчмарів, мельників, поповичів) у той час мали 26 волів і 59 коней. Волів і коней було, переважно, не більше двох на господарство. Рідко хто володів і кіньми, і волами водночас. До таких можна зарахувати Гриця Лепкого, який, маючи 5 загонів ґрунту, володів парою волів та парою коней [42].

З кметів формувалася інша категорія населення Літині – війти. Власне літинське війтівство фіксується доволі пізно – на початку XVIII ст. Звісно, ще від 1531 р. привілей на суд магдебурзького права, по суті, належав громадам Літині та Грушової, які відтепер могли обирати собі солтиса-війта. Мабуть, і літинці, і грушівці становили єдину громаду, обираючи спільного війта. У документах 1628 і 1634 р. згадуються переважно грушівські війти, зокрема Кость Радев’ят [43]. Під час коронації Міхала Вишневецького (Краків, 27 жовтня 1669 р.) грушівська громада отримала спеціальний привілей на обрання війта. Через дев’ять років мешканці Літині і Грушова підтвердили його в короля Яна III, який, задля того, щоб “якнайкраще в згаданих селах... уряд становився”, дозволив двом громадам “собі способного за війта обрати”. Однак, при цьому поставив умову: “гідність і спосібність обраного війта” має затвердити державця Дублянського ключа [44]. Таким чином, війт ставився у цілковиту залеж-

ність від адміністрації економії. Як відомо, державці користувалися правом впливати на вибори присяжних та в'їтів у громадах. В обов'язки в'їтів входило: стежити за дотриманням порядку в громаді і брати участь в регулюванні правових відносин між її членами; вести книгу, куди вносилися записи про сплату податків до замку та боргів громадським кредиторам; представляти громаду в вищих судових та адміністративних інстанціях; регулювати господарські відносини, як то розподіл пасовиськ, хашців, орної землі серед новоприбульців та перерозподіл між членами громади і т.д. [45].

Тож у 1670-х рр. громади Літині і Грушової усе ще мали спільного в'їта. У занотованих в Перемишльському гроді юраментах літинської і грушівської громад від 16 листопада 1673 р. згадується “працьовитий” Кость Юрив (Порів), який збирав шелязний податок (такі функції поклалися переважно на в'їтів) [46]. Однак незабаром літинська громада почала обирати окремого в'їта. У судових книгах Самбірської економії під 1709 р. згадується “в'їт Літинський” Василь Яцків, а також “працьовитий” Гриць Касич – попередній (1708) в'їт [47]. З цих же документів випливає, що в'їтом у 1710 р. був Федь Касич [48]. У Перемишльських гродських і Самбірських замкових актах окреслюються літинські в'їти: Іван Пурій (1737 – 1738), Василь Футенчак (1739 – 1740, 1748), Кузь Шиліпін (1744, 1749), Ілько Яцків (1753), Іван Кот (1754), Іван Бурдяк (1758), Данило Гнатів (1759), Степан Сенишин (1761), Федь Білий (1762), Дмитро Мазур (1763), Данило Харів (1766, 1768) [49]. Ті ж книги Перемишльського гродського суду під 1754 р. фіксують двох в'їтів у Грушовій – Костя Панькового і Петра Пурія (перший для верхньої, другий – для долішньої частини села) та окремого в'їта в Літині – Івана Кота [50]. Судові матеріали коронної референдарії 1758 р. також вказують на окремі в'їтівства у Літині і Грушовій [51].

Звісно, у Літині не було привілейованого в'їтівства. Відомо, що у селах німецького права й колишніх руських селах, організованих в ключі, громаду представляли тіуни, прості в'їти, урядники, присяжні, які були членами громади і не творили привілейованого прошарку. Недаремно деяких з них джерела подають як “громадських в'їтів” (наприклад, згадуваного Федя Касича 1710 р.) [52]. Тож вести мову про в'їтівство в Літині як окрему від громади господарську структуру не можна. Платнею для в'їтів було тимчасове, на час виконання покладених обов'язків, звільнення від деяких по-

датків, або зменшення їх розмірів [53]. Окреслити ж господарство літинського в'їта можемо лише за люстрацією 1768 р., в якій згадується, що Данило Харів мав 10 загонів поля, 2 воли та 1 коня [54].

Священики-попи в Літині згадуються у 1507 р. [55]. На 1515 р. священик сплачував 15 грошей [56], а в 1531 р. йому було виділено півлану землі і визначено чинш у розмірі однієї гривні та 12 грошей (2 зл.) [57]. Люстрація 1570 р. декларувала, що “поп руський з церкви нічого не дає, тільки з ріллі”, але не вказувала скільки. Щоправда, у цьому документі говориться про комутацію попа з іншим кметями при чиншові (тобто священик з ріллі сплачував стільки, що й інші кметі – 2 зл. з півлану) [58]. Очевидно, під час правління Яна II Казимира (1648 – 1668) сільський священик та поповичі отримали привілей на попівство, який було підтверджено у 1670 р. наступним королем Михайлом Вишневецьким. Згідно з цим документом попові і поповичам літинським – о. Василю, його братам Семену та Івану, дочці Пазі, дякові Степану та його синові Яцю і доньці Єві надавалося у доживоття “попівство літинське з церквою і парафією до громади належної”, дві чверті поля (половина попові з родиною, друга – дякові з дітьми) з луками, ставищами, сіножатями, саджавками з хростом (ставками із живністю-рибою) і трьома пастівниками, дозволялося їм вироблення пива та паління горілки на власну потребу, зокрема на празники, хрестини й весілля, а також вруб у лісі на опал. При цьому король звільняв попів та поповичів “від всіляких робіт, тягарів, повозів, данини, десятини бджолиної і жирочизни та інших... повинностей...”, окрім чиншу щорічного, який відповідно до давніших і останніх ревізій до Замку Самбірського на кожне свято Святого Марціна платити і віддавати повинні будуть” [59]. Привілей Яна III (1678 р.) зауважував, що піп відповідно до виміру лану має прикладатися до чиншу громади [60]. Тож ревізія 1686 р. декларувала сплату священиком 2 зл., але з однієї чверті [61]. Натомість інвентарі 1760 і 1768 рр. про жодні чинші з попівства не згадують, лише останній нотує, що на двох чвертях церковних сидять парох о. Василь Літинський, о. Степан Білецький, поповичі Іван та Василь Літинські [62].

Для виконання господарських робіт священик послуговувався не лише поповичами, але й слугами. Відомо, що на 1766 р. “парубком” у о. Василя Літинського служив Сень Василів з Грушової. З цього ж документа випливає, що

парубок доглядав сімох коней священника, що правда, не дуже пильно, бо “з п'ятниці на суботу вночі перед св. Миколаєм Руським, тобто дня 17 травня нинішнього року (1766-го. – Авт.) відповідно до календаря польського” було вкрадено гнідого коня вартістю 80 зл. [63]. Навіть за умови завищеної ціни одного, можна з великою долею упевненості стверджувати, що загальна вартість семи коней о. Василя коливалася у межах 500 зл.

Попівство приносило місцевому священикові значні доходи, тож грошові “заощадження” отця сягали декількох тисяч злотих. Відомо, що 17 серпня 1761 р. згадуваний парох Василь Літинський позичив громаді с. Літиня (в особі війти і присяжних) 2000 зл., звісно ж під “провізію” (відсотки) [64]. Того ж року (1 червня) священник дав у позику селянинові з Літині Іванові Шпунту 400 зл. під 8 відсотків річних (таким чином “провізія” на рік складала 32 зл.) [65].

Корчмарі як привілейована категорія сільського населення уперше згадуються люстрацією 1570 р. — на той час вони щорічно сплачували 10 гривень, або 16 зл. орендного чиншу [66]. Невідомо чому, але в поборовому реєстрі 1589 р. про корчму в селі не йдеться. Наступні згадки про такий заклад пов'язані з татарськими нападками 1621 і 1626 рр., під час яких її було спалено [67]. У середині XVII ст. орендарями “корчмарського шинку” стали євреї Любчаки (Климчаки, Липчаки). 17 січня 1644 р. Іван Климчак з сином Стецем здобули у королівського підскарбія, дрогобицького і самбірського старости магната Яна Миколая Даниловича документ про коляцію корчми в Літині. У ньому можновладець, вказуючи на відсутність протягом тривалого часу постійних посесорів у літинській корчмі, перебування її в руках часто змінюваних господарів, а відтак і збитки (“спустошення значне”), ствердив надання Климчакам “тої корчми з чвертю поля, городом, луками ” у доживоттєве посідання [68]. Уже 30 червня 1644 р. цю коляцію конфірмавав у Кракові король Владислав IV, а 20 липня 1653 р. — король Яна Казимир [69].

13 січня 1670 р. король Михайло Вишневецький на прохання Стеця Липчака підтвердив згадані привілеї і гарантував останньому, його дружині Гасі та сестрі Стеці те ж дожиттєве посідання корчми “разом з чвертю поля, луками й млином” за умови сплати 130 зл. чиншу на рік. Ян III Собеський 12 березня 1676 р. підтвердив згаданий привілей уже Антону і Стецеві Липчакам, але з обов'язком сплачувати чинш у розмірі 200 зл.

[70]. Вірогідно, що зростання чиншу відбувалося й раніше. Зрештою, адміністрація Самбірської економії могла вносити певні корективи (ризикуючи порушити привілеї) у договір оренди з корчмарями, який, припускаємо, поновлювався щороку. Недаремно, в одному з юраментів 1662 р. літинську корчму означено як “*taberna annualis*” [71].

У XVIII ст. орендарі Липчаки знову ж потурбувалися про затвердження і трансумацію того ж привілею, що й було зроблено королем Августом III 16 листопада 1746 р. [72]. Привілей 1759 р. укотре підтвердив права літинських корчмарів на корчмарство з “чвертю поля”, городом і лукою та звільнення їх від громадського тягла й скарбових повинностей, за винятком чиншу 200 зл. на рік [73]. Саме така “оренда” від корчми занотована в інвентарях 1760 і 1768 рр. Загалом високий розмір орендної плати-“чиншу” свідчить про чималі доходи корчмарів. Ймовірно, вони користувалися правом пропінації (“примус пиття”), відповідно до якого селяни змушені були купувати напої в корчмі. Саме цим можна пояснити обов'язок літинських селян здавати корчмареві рештки виготовлених для домашніх потреб пива і горілки після сільських празників.

Корчмі на 1760 р. належало чверть поля і млин, якому громада повинна була репарувати шарварками. Самі ж корчмарі з мельниками зобов'язувалися “начиння залізне справувати і споряджати” або ж сплачувати за це – корчмар 2 гр., а мельники 1 гр. [74].

Про літинських мельників і мельництво залишилося чимало свідчень в історичних джерелах, однак часто суперечливих. Саме тому В. Інкін спочатку зробив висновок про те, що в Літині “скарбове привілейоване млинарство, яке належало Липчакам, ...не мало ані поля, ані угідь”, а згодом описував мельницьку чверть лану [75].

Така непослідовність у твердженнях історика пояснюється незнанням ним факту про існування двох млинів у Літині. Перший з них зафіксовано ще у поборовому реєстрі 1515 р., де вказано, що млин водночас був фолушем (сукновальнею) [76]. Він очевидно належав зем'янам Літинським, бо після переходу до коронної власності у 1531 р. громаду зобов'язали збудувати інший млин (“...який будуть повинні збудувати, язї ставити, оправити в Літині” [77]), мабуть, щоб не залежала від шляхетського. На 1570 р. згадується лише один млин на річці Тисьмениця, що був в оренді (*per arendam*) і з якого сплачували щороку 80 фл. [78]. Вказівка на орендування скерову-

є нас до висновку про використання цього млина орендарями-корчмарями.

Другий млин знаходився початково на Толоці – густо вкритому водоймами і річковими заплавами громадському пасовищі, котре на південь від Літині тягнулося до “границі Тинівської” та “границі Тершаківської”. У судових справах між громадами сіл Літиня та Тинів, які тривали у 1754 р., виринув цікавий документ – привілей короля Яна III (даний у Жовкві 19 листопада 1692 р.) літинським мельникам “на виставлення млина і води до нього з ріки і боліт від млина Тинівського сходячих, і [на його] вживання” [79]. Власне він датує не лише появу другого млина на Толоці (з боку села Тинів), а й говорить про існування на кінець XVII ст. ще й окремої групи літинських мельників.

Згідно з судовими матеріалами середини XVIII ст., їх протопластом був “оригінальний мельник Літинський” Іван Аппак [80], що жив приблизно в середині XVII ст. Саме він, очевидно, домігся права орендувати корчмарський млин, а відтак і частину корчмарської (мельницької) чверті. На жаль, прямих джерельних вказівок про це не маємо, однак його нащадки у деяких документах 1760-х рр. номіновані посідачами або й співорендарями корчмарської чверті. Так, в одному з судових процесів 1766 р. мельника Стефана Малого названо таким, що “корчмарство літинське в оренді тримає” [81]. Інвентар Самбірської економії 1768 р. прямо вказує, що на корчмарській чверті сидять двох: Стефан Любчак і Малий [82].

Мельники початково працювали на корчмаря і разом з ним, як йшлося вище, повинні були брати участь у ремонті млина [83]. Однак, отримавши у 1692 р. привілей на виставлення окремого млина, вони почали поступово унезалежнюватися від корчмаря, при цьому зберігаючи окремі привілеї, що виокремлювали їх із громади. Останньому, до слова, сприяла й політика Скарбу. Як зауважував В. Інкін, уже 1609 р. комісарським декретом старості заборонялося залучати до кметівських робіт і повинностей не лише священників, вїтїв, князів, корчмарів, а й мельників [84].

У контексті окреслення мельницьких привілеїв цікавою проблемою є з’ясування появи в Літині так званої “мельницької чверті лану”, про яку часто йдеться в матеріалах судових процесів між мельниками і громадою у 1740-х рр. Жодні ревізії чи інвентарі не згадують про існування мельницької чверті в Літині, лише говорять про чверть корчмарську [85]. Вона власне й слугувала також мельникам, що було непоодиноким практикою

в галицьких селах [86]. Власне у свідомості селян корчмарська чверть цілковито асоціювалася з чвертю мельницькою, про що, наприклад, свідчать селянські юраменти-відприсяження 1621 р. У них серед переліку завданих татарами збитків йдеться про пограбування, зокрема, млина й корчми та спустошення чверті мельницького лану (*una quarta agri molendinator*) [87].

Не слід, однак, вважати, що мельницька чверть була суцільним куснем ґрунту неподалік млина. Звісно, певна ділянка орної землі і луків знаходилася біля млина, особливо після перенесення його з Толоки на ґрунт Грудець – береги ріки Трудниця (“через зіпсуття берегів від води млин на ґрунт згаданий Грудець і береги для утримання його спосібного є перенесений”, а той “...млин по березі тієї ж ріки Трудниці” [88]), що відбулося у перші десятиліття XVIII ст. Власне там мельники побудували собі житла та господарські споруди [89] (ця частина села Літиня й досі носить назву Мельники). У цілому ж мельницька чверть в Літині була розкиданою у шести різних місцях: посеред села (де знаходилася “стара мельницька оселя”), біля Тинова, у полі Болоня, між ріками Трудниця і Тисьмениця тощо. У чотирьох місцях мельники мали ділянки луки. Крім того, протягом 1674 – 1731 рр. родина мельників надбала шляхом купівлі у кметів (тобто громади) і солтисів-вибранців ріллі та луки у восьми місцинах. Шляхом застави вони приєднали до своїх маєтків ще три ділянки орної землі та шість ділянок луки [90]. У судових актах вказано поміру значної частини цих ґрунтів (у ліктях), завдяки чому ми підраховали (з розрахунку: 2,5 ліктя = 1 метр), що за ці роки лише ріллі мельники надбали понад 4 га.

Придбавши “декілька кавалків” вибранецького лану, літинські мельники “привласнили” собі й привілеї вибранців-солтисів (з огляду на це, їх часто в документах XVIII ст. називали солтисами). Скуповуючи або перебираючи шляхом застави громадські (кметеві) землі, мельники під претекстом “солтиства” з часом поширювали на них “свої” привілеї щодо несплати громадських податків. А відтак між ними і громадою спалахнула судова боротьба, що закінчилася на користь громади. Під час роботи судової комісії в селі 11 – 12 травня 1744 р. вдалося з’ясувати, зокрема, родовід мельників, який подаємо дослівно: “Іван Аппак, оригінальний мельник Літинський, породив Івана Лепкого – старшого сина, від якого походить Гриць Лепкий,

а від Гриця – Іван, Гриць, Микола і Михайло Лепкі – брати рідні, відповідачі на теперішньому суді. Другого сина той же Аппак породив – Леся, пресвітера Грушівського, а також доньку Єву, яка з першим своїм чоловіком Косчишиним з Тинова народила Івана Садового, котрий ще живе, але дуже старий. Той Іван Садовий народив Ілька-небіжчика, який зі своєю жоною, а зараз уже вдовою, народив Гриця, Михайла і Кузя Садових, що зараз відповідачі (на суді. – Авт.). Та ж Єва в другому подружжі з Антоном із села Горбач народила Ілька Малого і Івана Малого: від Ілька походить Антон, Іван, Василь і Ілько – брати рідні, які зараз відповідачі в суді, а від Івана Малого походять Стець, Лесь і Іван Малі, також зараз відповідачі” [91]. Тож на час суду у Літині налічувалося 16 мельників. Проте, діючи відповідно до декрету референдарії, яким “призначено аби лише два мельних *ex directa linea* (по прямій лінії. – Авт.) від першого мельника походять” залишилися при млині та мельницькій чверті, комісарський суд визнав “тільки Івана і Гриця Лепких, синів згаданого Гриця Лепкого, а внуків Івана Лепкого як старшого сина Івана Аппака, за правдивих мельників” і віддав їм “в реальну і актуальну посесію” “чверть мельницьку з усіма до неї при належностями..., оселею мельницькою і двома халупами з будинками до них належними при млині будучими...” [92].

Решту мельників було прилучено до громади і зобов'язано сплатити 630 зл. 12 грошей з громадського ґрунту Грудець та інших ділянок за самовільні восьмирічні (1736 – 1744) “податкові канікули” (тобто понад 78 зл. за кожен рік). Однак, з'ясувавши, що значну частину цієї скалькульованої представниками громади суми становлять витрати на громадський перепій, комісія зажадала від покараних псевдосолтисів виплати лише 315 зл. 6 грошей податків королеві та 60 зл. громаді [93].

Надалі в джерелах бачимо одного-двох мельників у Літині. Згідно з інвентарем 1760 р., мельник Яць Лепкий щорічно сплачував 25 зл. чиншу [94]. У 1768 р. зафіксовано двох мельників при млині у селі (Іван Лепкий та Іван Ільчишин) та одного при млині на Толоці (Федьо Дорожівський) [95]. Згадка про млин на Толоці доволі цікава, оскільки, як відомо, його було перенесено на Грудець. Припускаємо, що громада домоглася від адміністрації економії дозволу відновити млин на Толоці для власної потреби і утримувала там свого мельника або ж надавала в оренду.

Мельники, завдяки політиці Скарбу, були забезпечені постійним попитом місцевих селян,

для яких запроваджено “примус помолу” (діяв майже в усіх економіях короля). Селяни змушені були молоти зерно у власному (сільському) млині, й сплачувати за це, за різними підрахунками, від 3,3 до 25 % кількості привезеного збіжжя. Щоправда, намагаючись уникнути зайвих витрат на перемелення зерна, селяни економій користувалися жорнами. Це дещо підривало доходи мельників, а відтак і державців та економії в цілому. З огляду на це було розгорнуто боротьбу проти вживання жорен. Зокрема адміністратор Самбірської економії Я. Буковський у 1743 р. спробував запровадити спеціальний податок – “жорнове”, оскільки використання селянами жорен дуже зменшило його дохід. Однак, мешканці Літині та Ужви (Uszwi) Самбірської економії звернулися із скаргою до Камери, протестуючи проти подібного визиску. Камера, відповідаючи на супліки літинців, розпорядилася, що вживання жорен не може бути цілковито заборонено підданим, хоч би з огляду на погоду, яка може перешкоджати доставці збіжжя до млина. Проте наказувала залишити одні жорна для десяти селян, трактуючи це як забезпечення їх від їзди до млина, коли “час неспосібний” [96].

Серед привілейованих верств сільського населення слід назвати так званих вибранців, за якими після 1726 р. закріпилася назва солтисів. Останні надіялися значними привілеями, звільнялися від сплати податків, мали право вільного врубів в королівських лісах і випасу худоби на королівських (громадських) луках. Відповідно до коронних конституцій 1590 і 1647 рр., кожен двадцятий лан у королівських маєтках надавався вибранцям, а кметі з 19 ланів зобов'язувалися за вибранців виконувати повинності й платити податки [97].

З огляду на те, що в Літині було 11, а не 20 ланів, вибранецький лан сформували у 1635 р., домірявши ще й землі села Тинів Дрогобицького староства. Тож дві чверті вибранецького лану було власне в Літині, а дві під Тиновом [98]. Першими літинськими вибранцями стали Лесь Мільничкович, Станіслав Кузь й Іван Лень [99]. Їх чисельні нащадки спадкували й вибранецькі привілеї. Проте, як відомо, сеймова конституція 1666 р. обмежила кількість вибранців на одному вибранецькому лані до чотирьох господарів, а решту рекомендувала осаджувати на пустих ґрунтах і прилучати до громади. Під час люстрації Руського воєводства 1717 р. королівські чиновники зрєвізували “лан вибранецький на ґрунтах літинських і села Тинова Дрогобицького старо-

ства локований і здавна вимірянний” і визнали “за правдивих вибранців” тогочасних нащадків перших літинських солтисів Івана Юрина, Михайла Мисяка, Гриня Барана і Василя Степ’яка, закріпивши їх “при вольностях і повному лані вибранецькому з нащадками їх на той час і на потім (на майбутнє. – Авт.) будучим” [100].

Однак число солтисів продовжувало зростати. Вони поступово займали громадські землі, не сплачуючи жодних чиншів. Це лягало додатковим тягарем на громаду, яка змушена була сплачувати ще й податки із зайнятих солтисами земель. Зрештою чимало громад не мирилося з таким станом речей і в судовому порядку боролося з солтисами-супернумераріями. Великого розголосу у Самбірській економії 1730 – 1740-х рр. набула справа літинських солтисів, яка виявилася частково й справою літинських мельників. Громада села Літиня у 1737 р. поскаржилася до Самбірського замку, а відтак і до Камери Саської (Комісії Скарбової), що на одному вибранецькому лані сидить 20 солтисів, які не можуть з нього себе утримувати, а тому заграничують громадські ґрунти (йшлося, про ґрунт Грудець, котрим насправді володіли мельники, що привласнили собі ще й солтиські привілеї), з яких податки платять кметі. У відповідь на супліку Літині Комісія Скарбова, згідно зі своєю політикою обіймання податками якнайширших кіл підданих, наказала адміністрації економії зобов’язати мешканців вибранецького лану до всіх повинностей скарбових і громадських (“до сплати всіляких податків зі згаданого поля громадського (Грудець. – М.Г.) і відбування повинностей..., і затримані (несплачені податки. – М.Г.) за минулий час повернути” [101]). При перевірці прав солтисів виявилось, що ними володіють тільки чотири з них, інші натомість безправно відмовилися сплачувати податки і відробляти повинності. Всупереч виразному наказові Камери оподаткувати “понаднормових” солтисів, селяни не задовольнилися вердиктом, внісши справу до коронної референдарії. Правдоподібно, такий вчинок був наслідком невиконання постанов Камери. До слова, це доволі рідкісний випадок, коли селяни подалися до коронного суду, знаючи позитивне рішення Комісії Скарбової. Щобільше, у 1740 р., не чекаючи рішення суду, спільно з віце-адміністратором економії Я. Зелінським, вони напали та пограбували будинки солтисів, а двох упійманих вибранців тримали в кайданах 16 тижнів. Вартість завданих збитків солтиси (і мельники) оцінили

у 5414 зл. [102] Тим часом референдарія також ухвалила позитивний для громади вирок, який езекував королівський комісар економії Й.Б. Блум. Він посадив двох солтисів до Самбірського замку, а до інших вислав військо, яке перебувало в їх помешканнях 6 тижнів, спродуючи майно на прогонування. На цьому справа не завершилася. Літинські солтиси оскаржили вирок референдарії у радомському трибуналі й виграли справу. Таким чином постала складна юридична проблема: який з декретів уважати важливішим. Відповідь Камери у таких випадках, зазвичай, була лаконічною: “дотримуватися декрету референдарського”. Вирок референдарії мусив мати значну силу, якщо, незважаючи на заступництво Й. Тарла, який твердив, що літинські солтиси входили до складу його реґіменту і платили ланове, адміністратор усе ж наказав зловити їх, закувати і посадити до замку [103]. У 1744 р. королівська комісія, після проведеного “на місці” розлідування-інквізиції, при солтиському лані залишили чотирьох сукцесорів, інших солтисів-супернумераріїв вирішила прилучити до громади, зобов’язавши декотрих знести свої халупи з цього ж лану. Спираючись на рішення комісії, асесорський суд у тому ж році видав декрет, яким від імені короля справжніми і єдиними солтисами, “кровними сукцесорами-дідичами по мечу” (successory de lumbis descendentes) проголошувалися Михайло Степ’яків (син Василя Степ’яка), Ілько (Яцько) Мисяк (сина Михайла Мисяка), Сень Юринів (син Івана Юриного) і Гриць Баран [104].

Судові процеси між громадою і солтисами тривали з 1737 до 1744 рр. й завершилася нібито перемогою громади. Хоча вже за інвентарем 1768 р. на двох солтиських чвертях в Літині знову бачимо 12, а на двох солтиських чвертях під Тиновом – 11 солтисів [105].

Підсумовуючи, зазначимо, що соціальна палітра села Літиня не обмежувалася лише переліченими категоріями мешканців. У селі проживали й ремісники, однак в джерелах XV – XVIII ст. про них залишилися поодинокі згадки, які не дають можливості для аналізу становища цієї соціальної групи. У порівнянні з іншими селами Самбірської економії в Літині не було таких соціальних категорій як вільники, халупники, привілейовані вїти, жупники тощо. У цілому, протягом окресленого періоду відбулося оформлення і утвердження правових та майнових засад існування соціальних прошарків. Відбувалося це, здебільшого, за ініціативою представників цих

соціальних груп (священиків, солтисів, корчмарів, мельників), але завжди у рамках тогочасних суспільних правових норм (руського, німецького, польського права). Випадки протистояння ж між окремими соціальними категоріями, які від-

бувалися з огляду на порушення усталених звичаїв та привілеїв, можна трактувати як прояви соціальної боротьби. При цьому не слід забувати, що вони були характерними для більшості королівських сіл галицького Підгір'я.

Джерела та література

1. Інкін В. Сільське суспільство Галицького Прикарпаття у XVI – XVIII століттях: історичні нариси / Упорядкування та наукова редакція Миколи Крикуна. – Львів, 2004. – 420 с.; Пірко В. Галицьке село наприкінці XVII – в першій половині XVIII ст. (історико-економічний нарис за матеріалами Перемишльської землі). – Донецьк, 2006. – 192 с.; Смуток І.І. Королівські столові мастки в Галичині наприкінці XVI – XVIII ст. / Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – Львів, 2001. – 20 с.; Стецик Ю. Історія Нагуєвич – родинного села Івана Франка (до кінця XVIII ст.) // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – 2005. – Вип. IX. – С. 18-30; Тимошенко Л. Село Лішня // Старожитності Дрогобищини. – 2008. – № 2. – С. 9-11; Лаба В. Історія села Грушів від найдавніших часів до 1939 року. – Львів, 2008. – 100 с.; Rybarski R. Kredyt i lichwa w ekonomji Samborskiej w XVIII w. – Lwów: Nakł. Tow-wa nauk., 1936. – 130 s.; Horn M. Walka chłopów czerwonoruckich z wyzyskiem feudalnym w latach 1600 – 1648. – Część II: Cz.2. – Opole, 1976. – 203 s.
2. Lu. Dz. (Ludwik Dziedushickij). Litynia // Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich / Wyd. pod red. F. Sulimierskiego, B. Chlebowskiego, W. Walewskiego. – T. V. – Warszawa: Nakł. W. Walewskiego, 1884. – S. 354.
3. Летыня // История городов и сел. Украинской ССР. Львовская область / Глав. ред. кол.: П.Т. Тронько, Н.П. Бажан и др. – К.: Глав. ред. УСЭ, 1978. – С. 297.
4. Ulanowski B. Inscriptiones Clenodiales ex libris iudicialibus Palatinatus Cracoviensis // Starodawne Prawa Polskiego Pomniki. – Cracoviae: A. MDCCCLXXXII. – T. VII. – Dok. Nr. 1576. – S. 595.
5. Wyrostek L. Ród Dragów-Sasów na Węgrzech i Rusi Halickiej // Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego. – R. 1931/32. – T. IX. – Krakow, 1932. – S. 66.
6. Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej polskiej z archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie (далі – AGZ). – Lwów, 1888-1909. – T. XIV. – Dok. Nr. 1887. – S. 237; T. XV. – Dok. Nr. 153. – S. 23; T. XIII. – Dok. Nr. 5679 – 5680. – S. 460, Nr. 5690 – 5691. – S. 461, Nr. 5703. – S. 462, Nr. 5719 – 5723. – S. 464, Nr. 5733 – 5735. – S. 466, Nr. 5902. – S. 481, Nr. 5937. – S. 485, Nr. 6473. – S. 531, Nr. 6580. – S. 542; T. XVIII. – Dok. Nr. 200-202. – S. 29-30, Nr. 236. – S. 33, Nr. 531. – S. 79, Nr. 760. – S. 116, Nr. 3684. – S. 514, Nr. 3329, 3330. – S. 469.
7. Ibid. – Lwów, 1891. – T. XV. – Dok. Nr. 153. – S. 23.
8. Жерела до історії України-Руси. – Т. III. – Львів, 1900. – С. 293; Купчинський О. Акти та документи Галицько-Волинського князівства XIII – першої половини XIV століть. Дослідження. Тексти. – Львів: НТШ, 2004. – Док. № 55. – С. 896.
9. Купчинський О. Акти... – Док. № 81. – С. 971, 974.
10. Matricularum Regni Poloniae Summaria, excussis codicibus, qui in Chartophylacio Maximo Varsoviensi asservantur (далі – MRPS). – Varsoviae, 1915. – Pars IV. V. 3. – Nr. 748. – P. 391.
11. AGZ. – T. XIII. – Dok. Nr. 2065. – S. 147.
12. AGZ. – T. XIII. – Dok. Nr. 5690 – 5692. – S. 461-462, Nr. 5703. – S. 462, Nr. 5719-5723. – S. 464, Nr. 5733-5735. – S. 466; T. XVIII. – Dok. Nr. 200-202. – S. 29-30, Nr. 236. – S. 33, Nr. 531. – S. 79; Wyrostek L. Ród Dragów-Sasów... – S. 66-67.
13. Źródła dziejowe. – Warszawa, 1902. – T. XVIII. Cz. 1: Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. T. VII. Cz. 1: Ziemie ruskie. Ruś Czerwona / Opisana przez A. Jabłonowskiego. – S. 114, 116.
14. Центральний державний історичний архів України у Львові (далі – ЦДІАУ у Львові), ф. 9, оп. 1, спр. 384, арк. 656-658; спр. 387, арк. 1247; ф. 13, оп. 1, спр. 552, арк. 2416; Відділ рукописів Львівської Національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України (далі – ВР ЛІННБ), ф. 141, оп. 1, спр. 1503, арк. 8-9.
15. ЦДІАУ у Львові, ф. 7, оп. 1, спр. 42, арк. 1377-1379; ф. 9, оп. 1, спр. 387, арк. 1248-1250; AGZ. – Lwów, 1884. – T. X. – Dok. Nr. 1937. – S. 128, Nr. 2978. – S. 189, Nr. 3790. – S. 234.
16. MRPS. – T. V. – Nr. 6578.
17. ЦДІАУ у Львові, ф. 14, оп. 1, спр. 19, арк. 544-546.
18. Там само, спр. 8, арк. 362-363.

19. Там само, арк. 523.
20. Там само, арк. 588.
21. Там само, ф. 9, оп. 1, спр. 384, арк. 656; Спр. 387, арк. 1248; ф. 7, оп. 1, спр. 42, арк. 1396; ф. 13, оп. 1, спр. 552, арк. 2416.
22. Інкін В. Сільське суспільство... – С. 157-158.
23. ЦДІАУ у Львові, ф. 7, оп. 1, спр. 42, арк. 1396, 1377; ф. 9, оп. 1, спр. 384, арк. 657; спр. 387, арк. 1248-1249; ф. 13, оп. 1, спр. 552, арк. 2417.
24. Жерела... – Т. VII: Люстрація королівщин в руських землях корони з р. 1570. – Львів: Накл. НТШ, 1903. – С. 253.
25. ЦДІАУ у Львові, ф. 9, оп. 1, спр. 379, арк. 990-991, 1281-1284; Спр. 385, арк. 919-920; Спр. 386, арк. 984-985; Horn M. Walka chłopów czerwonoruskich z wyzyskiem feudalnym w latach 1600 – 1648. – Część II: Cz.2. – Opole, 1976. – S. 96-99.
26. ВРЛННБ.–Колекція мікрофільмів.–МР-69 „Rewizia z inwentarzem Ekonomiey Samborskiej przed nas nizej mianowanych... kommissarzów spisana diebus julii 1686”. – Арк. 88.
27. Polska południowo-wschodnia w epoce nowożytnej. Źródła dziejowe. – Т. I, Cz. 4: Rejestr poborowy ziemi przemyskiej z 1674 roku / Wyd. Z. Budziński i K. Przyboś. – Rzeszów: Wyd-wo WSP, 2000. – S. 228.
28. ЦДІАУ у Львові, ф. 13, оп. 1, спр. 1078, арк. 206.
29. Там само, ф. 9, оп. 1, спр. 427, арк. 318.
30. Там само, спр. 437, арк. 1667.
31. ВР ЛННБ. – Колекція мікрофільмів. – МР-69. – Арк. 88-89.
32. Там само. – МР-48 “Extrakt inwentarza ekonomii JKMcі Samborskiej przy odbieraniu na Skarb JKMcі ... od JW Jmci pani Eleonory grafowej Nosticzowej... po uczynionej rewizyi in anno 1760 diebus spisany”. – Арк. 29-29зв.
33. Там само. – МР-58 „Inwentarz Ekonomii JKМ Samborskiej... R.1768”. – Арк. 387.
34. Там само. – МР-58. – Арк. 386; МР-48. – Арк. 29зв.
35. Инкин В.Ф. К вопросу об эволюции феодальной ренты в Галичине в XVI – XVIII вв. // Ежегодник по аграрной истории Восточной Европы. 1963 г. – Вильнюс, 1964. – С. 239.
36. Rybarski R. Kredyt i lichwa... – S. 46, 50.
37. Ibid. – S. 12.
38. Stańczak Ed. Kamera saska czasów Augusta III. – Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1973. – S.123.
39. Жерела... – Т. VII. – С. 253.
40. Źródła dziejowe... – Т. XVIII. Cz. 1. – S. 35.
41. ЦДІАУ у Львові, ф. 14, оп. 1, спр. 258, арк. 191-192.
42. ВР ЛННБ. – Колекція мікрофільмів. – МР-58. – Арк. 380-388.
43. ЦДІАУ у Львові, ф. 9, оп. 1, спр. 379, арк. 1283; спр. 386, арк. 984.
44. Там само, спр. 437, арк. 1666-1667.
45. Смуток І.І. Королівські столові маст-ки... – С. 11.
46. ЦДІАУ у Львові, ф. 13, оп. 1, спр. 1078, арк. 178-206.
47. Відділ рукописів Наукової бібліотеки Львівського національного університету (далі – ВР НБ ЛНУ). – Ф. Самбірська економія, спр. 537, арк. 398, 406.
48. ВР НБ ЛНУ. – Ф. Самбірська економія, спр. 540, арк. 17.
49. ЦДІАУ у Львові, ф. 13, оп. 1, спр. 549, арк. 647; спр. 552, арк. 66; спр. 562, арк. 1419, 2905, 2912; спр. 593, арк. 2626; ф. 856, оп. 1, спр. 381, арк. 1; ВР НБ ЛНУ. – Ф. Самбірська економія, спр. 508, арк. 302зв; спр. 524, арк. 280, 296, 369зв.-370; спр. 525, арк. 198зв, 578, 702зв, 861; спр. 547, арк. 197, 216, 227зв, 289, 292; Księgi referandarii koronnej z czasów saskich. Sumariusz (1698 – 1763). Oprac. M. Woźniakowa. – Warszawa, 1970. – T.2. – S. 227.
50. ЦДІАУ у Львові, ф. 13, оп. 1, спр. 593, арк. 2626, 2633.
51. Księgi referandarii... – T.2. – S. 227.
52. ВР НБ ЛНУ. – Ф. Самбірська економія, спр. 540, арк. 17.
53. Смуток І.І. Королівські столові маст-ки... – С. 11.
54. ВР ЛННБ. – Колекція мікрофільмів. – МР-58. – Арк. 383; Лаба В. Історія села Грушів... – С. 87.
55. Budziński Z. Sieć parafialna prawosławnej diecezji przemyskiej na przełomi XV i XVI wieku. Próba rekonstrukcji na podstawie rejestrów podatkowych ziemi przemyskiej i sanockiej // Polska – Ukraina: 1000 lat sąsiedztwa. – Т. 1 / Pod redakcją S. Stępnia. – Przemyśl, 1990. – S. 145.
56. Źródła dziejowe... – Т. XVIII. Cz. 1. – S. 143: Список галицьких парохій XII – ХУІ ст. // Студії семінара для історії Сходу у філософічному відділі Гр.-кат. Богословської академії у Львові / під ред. проф. Івана Крип'якевича. – Львів: Видає Гр.-кат. Богосл. Академія у Львові, 1939. – С. 31; Слободян В.М. Церкви України. Перемишська єпархія. – Львів, 1998. – С. 339.
57. ЦДІАУ у Львові, ф. 7, оп. 1, спр. 42, арк. 1396; ф. 9, оп. 1, спр. 384, арк. 656; спр. 387, арк. 1248; ф. 13, оп. 1, спр. 552, арк. 2417.
58. Жерела... – Т. VII. – С. 253.

59. ЦДІАУ у Львові, ф. 9, оп. 1, спр. 423, арк. 2477-2481.
60. Там само, спр. 437, арк. 1666.
61. ВР ЛННБ. – Колекція мікрофільмів. – МР-69. – Арк. 88.
62. Там само. – МР-58. – Арк. 387.
63. ВР НБ ЛНУ, ф. Самбірська економія, спр.531, арк. 295.
64. Там само, спр. 525, арк. 753зв.
65. Там само, спр.531, арк. 213зв.
66. Жерела... – Т. VII. – С. 253.
67. Horn M. Skutki ekonomiczne najazdów tatarskich... – S. 167; Gliwa A. Zimowy najazd tatarów krymskich na Rzeczpospolita w 1626 r. i jego skutki na terenie ziemi Przemyskiej // Rocznik Przemyski. – 2006. – Т. XLII: Historia wojskowości. – Z. 1. – S. 44.
68. ЦДІАУ у Львові, ф. 13, оп. 1, спр. 389, арк. 2529-2530.
69. Там само, арк. 2530-2531.
70. Katalog dokumentów Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. Część II: Dokumenty z lat 1701 – 1939 oraz dodatek Dokumenty z lat 1282 – 1909 / Opracował Adam Fastnacht. – Wrocław-Warszawa-Kraków: Wyd-wo PAN, 1969. – Nr. 1087. – S. 75.
71. ЦДІАУ у Львові, ф. 13, оп. 1, спр. 1071, арк. 71.
72. Katalog dokumentów... – Nr. 1087. – S. 75.
73. Інкін В. Сільське суспільство... – С. 178.
74. ВР ЛННБ. – Колекція мікрофільмів. – МР-48. – Арк. 29-29зв.
75. Інкін В. Сільське суспільство... – С. 178, 194.
76. Źródła dziejowe... – Т. XVIII. Cz. 1. – S. 143.
77. ЦДІАУ у Львові, ф. 7, оп. 1, спр. 42, арк. 1396; ф. 9, оп. 1, спр. 384, арк. 656-657; спр. 387, арк. 1249; ф. 13, оп. 1, спр. 552, арк. 2417.
78. Жерела... – Т. VII. – С. 255.
79. ЦДІАУ у Львові, ф. 13, оп. 1, спр. 593, арк. 2627.
80. ВР НБ ЛНУ, ф. Самбірська економія, спр. 508, арк. 305.
81. Там само, спр.531, арк. 334зв-335зв.
82. ВР ЛННБ. – Колекція мікрофільмів. – МР-58. – Арк. 387.
83. Там само. – МР-48. – Арк. 29-29зв; Інкін В. Сільське суспільство... – С. 177.
84. Інкін В. Сільське суспільство... – С. 172.
85. ВР ЛННБ. – Колекція мікрофільмів. – МР-48. – Арк. 3; МР-69. – Арк. 6; МР-58. – Арк. 380.
86. Інкін В. Сільське суспільство... – С. 178.
87. ЦДІАУ у Львові, ф. 13, оп. 1, спр. 340, арк. 499; Horn M. Skutki ekonomiczne najazdów tatarskich... – S. 167.
88. ЦДІАУ у Львові, ф. 13, оп. 1, спр. 562, арк. 2909, 2915.
89. Там само. – Арк. 2909, 2914.
90. Там само. – Арк. 2914-2917.
91. ВР НБ ЛНУ. – Ф. Самбірська економія. – Спр. 508. – Арк. 305.
92. Там само.
93. ЦДІАУ у Львові, ф. 13, оп. 1, спр. 562, арк. 2910; ВР НБ ЛНУ, ф. Самбірська економія, спр. 508, арк. 304-304зв.
94. ВР ЛННБ. – Колекція мікрофільмів. – МР-48. – Арк. 29-29зв.
95. Там само. – МР-58. – Арк. 387.
96. Stańczak Ed. Kamera saska... – S. 156-158.
97. ЦДІАУ у Львові, ф. 13, оп. 1, спр. 562, арк. 355.
98. Там само, арк. 355, 2970-2971; Stańczak Ed. Kamera saska... – S. 156-158.
99. Там само, арк. 356.
100. Там само, арк. 355-356. – 2970-2971.
101. Там само, спр. 548, арк. 1622.
102. Там само, спр. 554, арк. 612-614.
103. Stańczak Ed. Kamera saska... – S. 189-191; Księgi referendarii... – Т.2. – S. 15, 19, 20-21.
104. ЦДІАУ у Львові, ф. 13, оп. 1, спр. 562, арк. 357, 2903.
105. ВР ЛННБ. – Колекція мікрофільмів. – МР-58. – Арк. 386.

Николай Галив

**Социальный спектр королевских сел Самборского Подгорья в XV – XVIII вв.
(на примере села Литыня)**

Статья посвящена социальной среде королевских сел Самборского Подгорья XV – XVIII в., на территории которого раскинулись столовые имения короля, объединенные в единый территориально-хозяйственный комплекс под названием Самборская экономия. Предметом анализа избраны социальные категории населения села Литыня Дублянского ключа экономии.

Ключевые слова: Литыня, Самборская экономия, социальные группы, шляхта, кмети, загородники, священники, трактирицики, мельники, избранцы.

Social spectrum of royal villages of Sambor Undermountains in XV – XVIII century (on example of village Litynya)

Articles are sanctified to the social environment of royal villages of Sambor Undermountains of XV – XVIII century, on the territory of that the personal estates of king, incorporated in an only territorial-economic complex under the name of Sambor economy, were stretched. The social categories of population of village Litynya of Dublyany's key of economy are select the article of analysis: gentry, free peasants, zagorodnyky, priests, holders of tavern, millers, vybranci.

Key words: Litynya, Sambor economy, task forces, gentry, free peasants, zagorodnyky, priests, holders of tavern, millers, vybranci.

УДК 94(477) «17/18»

Любомир Губицький, Ганна Мельник (м. Київ)

ТРИКУТНИК ВИЗИСКУ: ДЕРЖАВА, ПОМІЩИК, КРІПАК (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ІСТОРІЇ СЕЛА ЖЕЖЕЛІВ КІНЦЯ XVIII – XIX СТ.)

У статті досліджуються взаємовідносини власників та кріпаків села Жежелева протягом XIX ст. Висвітлено систему поміщицької власності, оренди та повинностей, податків, які сплачували селяни. Наголошено на заходах продовольчої підтримки кріпаків.

Ключові слова: кріпаки, власники, демографія, податки, повинності, панщина, повсякденність.

Українські землі наприкінці XVIII ст. зазнали кардинальних зрушень у зв'язку із поділами Речі Посполитої, що призвели до переходу території та населення під владу російського скіпетра. Російська адміністрація протягом тривалого часу зберігала майнові та станові привілеї польських власників-поміщиків, на яких було покладено обов'язок забезпечувати збір державних податків з кріпаків, підвладних їм поселень. Становище змінилося лише із запровадженням ліберальних реформ 1860-х – 1870-х років.

Питанням сутності відносин російського абсолютизму та дворянства, царизму та підданих станів, становища селянства, зокрема, кріпацтва, присвячена значна кількість історичних досліджень. Серед них варто назвати праці В.І.Семевського [9], С.М.Троїцького [10], Н.І.Павленка [5], І.О.Гуржія [1], О.Реєнта [8], В.Шевченка [11], О.Крижанівської [4] та ін. Однак висвітлення становища кріпаків окремого села не часто стає метою дослідників. Найчастіше історики зупиняються на дослідженні соціальних, економічних, політичних, фіскальних, демографічних складових селянського життя з висоти певного регіону або конкретної губернії, як наприклад, у працях Г.Д.Казьмирчука [2], М.Г.Казьмирчук

[3], В.С.Перерви [6] та ін. Красзнавчі праці та дослідження історії церкви також дають матеріал для аналізу становища селянства [7].

Жителі села завжди зберігали довгу пам'ять про своє поселення. Так, жителі Жежелева стверджували, що село колись було містом. На підтвердження чого вказували на залишки бастионів і валів, які знаходилися з північно-західної сторони на підвищеній місцевості. Народ називав їх Півневе укріплення чи Городище. Як стверджував Л.Похилевич, «серед городища знаходиться могила, висотою в 4 сажня, а діаметром біля основи 60. Могила покрита камінням з впадиною і слідом від гробу всередині» [7, с.233].

За часів перебування Правобережної України у складі Речі Посполитої село Жежелів (зараз село Козятинського району Вінницької області) було у власності як литовських, так і польських феодалів. Так, 1773 року воно належало підкоморю Великого Князівства Литовського, генерал-лейтенанту військ Литовських, ротмістру П'ятигорському, кавалеру орденів Білого Орла, Св. Олександра Невського і Св. Губерти, князю Станіславу Ігнатію Радзівілу та перебувало у графстві Бердичівському Житомирського повіту Київського воєводства [18, арк.65 зв., 105 зв.].